

УДК 008

С.Д. Устинов

ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Національне й етнокультурне розмаїття є тим невичерпним джерелом збагачення світової культури людства, без якого вона неминуче деградує. В умовах глобалізації, що охопила сучасне суспільство й супроводжується вестернізацією й стандартизацією життя, засиллям масової культури, намітилася тенденція до прагнення зберегти етнічну самобутність, мову й культуру. Важливим детермінантом цього процесу можна вважати сплеск національної самосвідомості або ідентичності, основу якої становить національний характер.

Розвиток глобалізації, що являє собою семантичне ядро цивілізаційних процесів, змушує дослідників не лише приділяти увагу етнічним культурам, що мають тенденцію до втрати соціокультурної ідентичності, але розглядати глобалізацію як форму інтеграції культурної спадщини багатьох етносів у загальнолюдську культурну парадигму. Глобалізація стає однією з найважливіших проблем сучасності, що виражає головний напрям розвитку світового співтовариства й основне протиріччя ХХІ ст.

Процес глобалізації включає кілька взаємозалежних аспектів: культурно-психологічний, соціально-політичний, економічний, інформаційно-технологічний, етнічний та ін. Глобалізація характеризується складною взаємодією, власне, культурного чинника і цивілізаційного розвитку, його суперечливим впливом на прогрес суспільства.

З кінця ХХ ст. глобалізація усе більше проявляє себе як соціокультурне явище. Це викликано виникненням низки порівняно нових тенденцій у ході розвитку культури в сучасних умовах: збільшення швидкості й масштабів соціокультурних змін; домінування інтегративних тенденцій у культурі на тлі загострення тенденцій її диференціації й диверсифікованості в різних соціальних системах; підвищення інтенсивності культурних взаємодій в інформаційному суспільстві; наступом західної культури, найчастіше в досить агресивних формах (культурна експансія, вестернізація); зростання масштабів культурної індустрії у зв'язку з появою ТНК у сфері виробництва культурних товарів і послуг; посилення впливу глобалізації на ціннісно-нормативні основи національних культур у процесі модернізації суспільств; глобалізація символів й універсалій культури, особливо масової; загострення потреби культурної ідентифікації в цих умовах.

Вплив глобалізації на ціннісно-нормативні основи національних культур розкрито у працях зарубіжних дослідників О. Шпенглера, Ж. Бодріяра, А. Тойнбі, С. Хантінгтона, А. Тоффлера, П. Сорокіна, І. Кефелі, В. Межуєва, О. Панаріна, Є. Яковлева, В. Фурса. Вагомий внесок у дослідження феномену етнокультури здійснили вітчизняні вчені: С. Безклубенко, Ю. Богуцький, І. Варзар, В. Наулко, Ю. Римаренко, Л. Шкляр, Б. Чирко, Т. Князева. Але незважаючи на широке коло розвідок із проблем етнокультури, мусимо визнати, що вітчизняних комплексних культурологічних досліджень з питання збереження етнокультурних традицій у світлі глобалізації мало, та й вони розкривають тільки певні аспекти. Тому культурологічний і мистецтвознавчий підхід до розгляду глобалізації має безсумнівну теоретичну актуальність: соціокультурна криза в Україні й у світі ще не знайшла належного наукового осмислення складного переплетення суперечливих процесів і проблем, що характеризують розвиток культури і мистецтва у суспільстві, що глобалізується. Коли говорять про традиційну культуру, йдеться про той тип культури, для якого характерно таке соціальне регулювання, пристосування до середовища й розвиток людини, в якому головну роль відіграє традиція, тобто санкціонований стереотип поведінки й мислення [3; 406].

Звернення до свого коріння в окремих людей і народів здобуває найрізноманітніші форми – від спроб реанімації стародавніх звичаїв й обрядів, фольклоризації побутової й професійної сфери до прагнення створити або відродити національну державність. Це пояснюється повсюдним бажанням народів зберегти свою самобутність, акцентувати унікальність звичаїв і психологічного укладу, вписати нову главу в етнічну історію й історію людства.

У межах положення про розмаїття культур зберігає своє значення ідея історичної наступності буття. Відтворення й збереження суспільства через наступність поколінь, соціальних і духовних відносин – те важливе завдання, від вирішення якого залежить тривалість буття суспільства, його розвиток або припинення існування. Історія людства – нескінченний процес перервності й безперервності, зміни поколінь, формацій, цивілізацій. У цьому процесі від покоління до покоління передаються накопичені цінності духовної й матеріальної культури. Збереженню й збільшенню цих цінностей служать традиції, дослідження яких дозволяє вирішувати принципово важливі проблеми побудови й функціонування суспільства та проводити змістовний аналіз різних сфер суспільної діяльності. Традиції підтримують зв'язок між минулим, сьогоденням і майбутнім, формують історію як тривалість соціокультурного буття. Духовна, культурна спадщина народу споконвіків передавалася за допомогою традицій.

Традиція – це духовний досвід народу й засіб передачі духовного скарбу цього народу, майстерності виробляти різні речі. В уявленні багатьох вона сьогодні є чимось спільним із національним фольклором тієї або іншої країни. Пов'язано це з тим, що традиція є невід'ємною частиною такого поняття, як традиційне суспільство, тобто доіндустріальне, примітивне, характерною рисою якого вважається повна відсутність писемності або існування писемності як привілея окремих груп. Традиціями є певні суспільні установки, норми поведінки, цінності, ідеї, звичаї, обряди.

Значно рідше згадується, що традиція за своєю функцією – передача не стільки досвіду, культури й т.п., скільки інформації про цей досвід, а що робити з набутою інформацією – вирішувати спадкоємцям. Цінність інформації, переданої традиціями, може розглядатися з погляду ставлення до неї суб'єкта сприйняття. У цьому плані цінність такої інформації для різних суб'єктів може бути неоднаковою, тому що ставлення до будь-якої інформації визначається інтересами суб'єкта [4; 79]. Інформаційний процес за участю традицій може бути керованим. Можна підсилити або послабити дію традицій, підсилити або послабити чинники, що їх детермінують: інтереси людини, колективу, маси людей. У цьому контексті можна говорити, що порушення, не спадкування традиції є лише осмисленим вибором народу, людини, художника, і на цей вибір можна впливати.

Культурні традиції повинні бути досить чіткими та стійкими, щоб досвід й інформація, які вони несуть, могли успішно застосовуватися і передаватися наступним поколінням. Крім того, ці традиції повинні бути й досить гнучкими, щоб давати можливість формувати нові моделі передачі інформації, досвіду, форми поведінки, щоб культура була життєздатною. Негнучкість традицій може призвести до повного їхнього нівелювання. Відмова більшості наслідувати традиції може привести до важливих змін у культурі. Вважається, що «забуття традицій руйнує культуру» [6; 85], хоча правильним є й те, що найбільш радикальні зміни мають свої передумови у традиційному. Стійкість традицій досягається, насамперед, системою кодів установок-дозволів. Традиції, пов'язані з заборонаю (установки-заборони), розповсюджені в культурі більше, ніж будь-які інші форми, завдяки їх більш суворій визначеності й лаконізму. Відомо, що будь-яку заборону можна переформулювати у вигляді дозволу або установки, що забезпечує існування норми й забороняє відхилення від її. Багато залежить і від особистого психологічного сприйняття людиною заборон-установок. У багатьох культурах спільним для їхніх представників є скептичне ставлення до бажаного, того, що піде на користь; заборона, навпаки, викликає стійкий інтерес. Традиції, виконуючи функцію регулювання й корегування діяльності

окремих індивідів, соціальних груп, мають на меті наблизити звернення людей до соціально значущих норм [1; 337]. У процесі свого функціонування вони здобувають певну форму трансляції інформації, досвіду у вигляді зразків, стандартів, канонів, еталонів, шаблонів і т.п. Якщо традиції не підтримуються суспільною точкою зору, тоді вони відмирають.

Стереотипи ще не є традиціями, хоча з їхньою допомогою здійснюється передача досвіду. Вплив стереотипів і стандартів на поведінку суб'єкта може бути більш ефективним, ніж вплив інших форм виховного процесу. При всій своїй унікальності загальний напрям освоєння особистістю предметної й духовної культури певною мірою може бути стандартизованим, упорядкованим. І однієї з форм стандартизації є традиції. Традиції закріплюють і передають суспільно значущий досвід, інформацію високого рівня узагальнення. У зв'язку з цим є необхідним акт сакралізації, «ствердження» стереотипу, а потім і його зовнішнього, знакового оформлення.

Традиція – наслідок «духовної» необхідності, розвинутої згодом, і форма реалізації такої культурної потреби. При цьому свідомого тут може бути так мало, що єдиним мотивом діяльності іноді є спадкування, копіювання. Мистецтво виражає погляди людини на зміст і мету існування. Цим пояснюється його висока ефективність як засобу пропаганди. Особливо велику роль відіграє діяльність культурних організацій, що впливають на введення в обіг нових, прогресивних традицій, на залучення більших мас людей до створення духовних цінностей, виховання потреби самовираження людини шляхом участі у творчості. Навіть деструктивна діяльність у мистецтві дає дивні творчі результати. Руйнування традицій теж може стати традицією.

Таким чином, традиції є складовою існування культури. Як носій соціалізованої, духовної, культурної інформації, традиції висловлюють потреби людей у повсякденному житті. Стійкі, вони підтримують величезні шари культури, забезпечують її подальше існування. Гнучкість традицій дозволяє їм змінюватися, щоб найкраще відобразити зміни в культурі. Традиції – культурна необхідність, якої позбутися остаточно неможливо.

Відмова від традицій може призвести до втрати культури, проте, порушення традицій породжує нові традиції. Отже, розмаїтість традиційних культур функціонально необхідна: для того, щоб задовольнити будь-яку назрілу потребу в змінах, повинні бути етноси з відповідною культурою. Тільки тоді у відповідь на ту чи іншу потребу змін суспільство зможе відразу відреагувати випробуваною етносом інновацією.

Більшість дослідників бачать у глобалізації негативні наслідки. Проте, подібно будь-якому культурному явищу, глобалізація складна, багатоаспектна й суперечлива. Суперечливість її полягає в існуванні тих позитивних і негативних моментів, які вона несе у процесі свого поширення. Очевидно, що глобалізація сприяє формуванню уявлень про взаємозалежний світ, культурний плюралізм, збільшує щільність «інформаційного потоку», дає шанс різним культурам вирватися за межі своєї обмеженості, одержати поштовх для подальшого розвитку. Глобалізація сприяє зростанню темпів виробництва, поширенню та споживанню культурних цінностей. Час циклу виробництва й споживання культурних цінностей скорочується, це приводить до збільшення обсягу інформації, а, отже, висуває нові вимоги до людини, суспільства, народу. Таким чином, з одного боку, людина зокрема й етнос у цілому повинні бути більшою мірою «соціально мобільними», ніж у попередні епохи, більш інтелектуальними, творчими. З іншого боку, на перший план виходить проблема національної спадщини, необхідності й, головне, можливості зберегти все те унікальне, що становить культуру етносу [3; 409].

Глобалізація створила певний тип особистості, еталон, відповідаючи якому людина має можливість помістити себе на високий щабель соціальних сходів, говорити про рівень свого культурного розвитку й оцінювати його як високий. Відповідно до цього типу людина епохи глобалізації повинна володіти декількома іноземними мовами, уміти користуватися інформаційними ресурсами й комп'ютерною технікою, освоїти навички міжкультурної комунікації, розуміти тенденції розвитку сучасного мистецтва, літератури, філософії, науки й

Т.Д.

Багаторазово підсилюються потоки культурних обмінів, можливість переходу з одного культурного світу в інший. Завдяки новим технологіям ідеї, символи, знання, уміння, накопичені тим чи іншим етносом, поширюються в інших культурних світах, сприяючи формуванню в різних народностей більш точного уявлення про те, що собою являє та або інша культура, яке місце вона займає серед безлічі національних й етнічних культур.

Глобалізація як процес сучасної культури, на думку І. Сертакової, має яскраво виражену просторову горизонтальну спрямованість (поширення по всьому світу) і часову (спрямованість уперед, у майбутнє), і лише в малій мірі припускає звертання до минулого [5]. Це рух, де частка одних культур швидко переростає в загальне й, потім, стає знову часткою в інших культурах, асимілюючись там, але майже не змінюючись. Таким чином, кожна етнічна культура, сприйнявши цю частку, стає власницею частини загального, і важлива проблема полягає в тому, в яких пропорціях у ній присутні спрямованість на минуле, національне, самобутнє й спрямованість на майбутнє, привнесене, загальне.

Будь-яка етнічна культура розвиває свій духовний і ціннісний потенціал, має тільки їй властиві особливості, в яких втілюється історичний і життєвий досвід того народу, що її створив; своєрідність психічного складу, способу мислення й колективної уяви носіїв етнічної культури. У той же час сучасна культурологія відзначає, що під впливом глобалізації спостерігається уніфікація міжкультурних розходжень, що веде до втрати традицій. Проте, глобалізація не скасовує етнонаціональної самобутності культур. Безумовно, процеси модернізації й універсалізації культурного життя людей у цей час неминучі. Співтовариства носіїв етнокультурних традицій втрачають колишню однорідність унаслідок посилення міграційних процесів із села в місто, з однієї території на іншу.

Процес культурної взаємодії народів є складовою частиною процесу культурної глобалізації. Однак посилення взаємодії між народами не може стерти існуючих між ними розходжень. Процес міжнаціональної взаємодії культур, при якому етнічні розходження культур доповнюють один одного – це історична тенденція, що має прогресивне значення. Цей процес полягає у постійному залученні всього людства до найбільш прогресивних культурних інновацій. При правильній взаємодії культур буде відбуватися їхнє гармонійне сполучення. Як відзначав К. Сануков, «поки сприймаючий етнос має здатність освоїти запозичене відповідно до власних традицій, підкорити перейняті елементи своїм внутрішнім закономірностям функціонування, ці запозичення стають властиво національними, «своїми», органічно вписуються в культуру цього народу. Якщо ж запозичені елементи продовжують жити в новому етнічному середовищі своїм життям, не підкоряючись законам етносу, що їх сприйняв, то розвиток іде іншим шляхом. Спочатку спостерігається паралельне співіснування національно-традиційного й запозиченого, потім (у міру кількісного нарощування другого) – витіснення й заміна першого другим. Етнос, що став повністю в силу тих чи інших обставин на шлях культурних запозичень і втратив імунітет, губить історичну перспективу. Звідси слідує, що не запозичення самі по собі містять небезпеку для національної культури, а бездумне захоплення ними. Навпроти, запозичення збагачують, якщо органічно входять у традиційну систему духовного життя народу, а не підмінюють собою національне» [7; 17]. Тому необхідно адекватно підходити до міжкультурного діалогу, щоб зберегти розмаїтість культур і традицій.

Етнокультурні традиції в умовах сучасної цивілізації залежать від багатьох чинників. Захищаючи парадигму етнічної культури, умови її розвитку, важливо розуміти те, що реально може адаптуватися на цій основі.

Культурологічний підхід із залученням мистецтвознавчої, етнологіко-історичної і філософсько-соціологічної методології й інших соціогуманітарних наук є одним із можливих шляхів вирішення сформованих етнокультурних проблем в умовах соціальної перебудови суспільства. Для свого існування й відтворення більшість народів не може обходитися тільки етнічно специфічними, традиційними способами життєдіяльності, що склалися в умовах

етнічної культури. Сучасна культура етносу стала інтегрованою, взаємозалежною від усіх соціокультурних трансформацій світової цивілізації.

Практика показує, що в суспільстві, що модернізується, культура етносу перетворюється з відносно замкнутої, локальної культури у відкриту, де зростає питома вага інтеграційних елементів. Як відзначає Т. Князева, етнос і його культура стають усе більш залежні від технічного прогресу й масової культури. У цих умовах етнос уже не здатний зберегти споконвічне середовище й тому починає освоювати нові, не властиві йому раніше традиції [2; 59]. У нових історичних умовах існування етнокультурних традицій стає проблематичним, тому що таким є й саме середовище їхнього перебування, і як результат – трансформація етнічної культури, втрата системоутворюючого чинника.

Етнокультурні традиції сучасності істотно відрізняються від минулих і класичних фольклорних форм. Ці зміни пов'язані насамперед із загальною динамікою в системах культури й суспільства, що покликана втрату універсальної ролі традиційних культур народів у нових умовах. Розвиваючись разом із суспільством, культура стає все більш складною, розгалуженою й багаторівневою. З виникненням національно-державних утворень, зміцненням соціальних структур, поступово складається загальнонаціональний варіант мови й культури, стосовно яких регіонально-етнічні культурні традиції при всієї своїй споконвічності й автентичності займають ніби підпорядковане положення, залишаючись культурою повсякденності, розмовною мовою, сферою побутового спілкування, а також історичною пам'яттю роду, сім'ї. Якщо у традиційній етнічній культурі представлені в нерозчленованому виді всі галузі матеріально-практичної, духовно-релігійної, пізнавальної, соціонормативної, естетичної діяльності людини як члена співтовариства, то культура нового часу й сучасності усе більше диференціюється, підсилюється спеціалізація окремих галузей, сфер культурної діяльності за типом предмета, характеру, цілями. Цілісна система нормативно-ціннісного життєзабезпечення народу розпадається на фрагменти, які згодом гублять функціонально-значеннєве наповнення [2; 59].

Ще однією складовою глобального світу, що впливає на етнічні традиції, є розширення медіапростору. У світі інформації вирішальну роль у суспільному житті відіграють засоби масової комунікації. Вони, маючи істотний ресурс влади, формують суспільні стереотипи. У цьому випадку розвиток інформаційно-комунікаційного простору розглядається як додатковий канал збереження й поширення культурної спадщини. Багато в чому завдяки Інтернету, комп'ютерним технологіям, аудіовізуальній техніці, запису й відтворенню символічної інформації вдалося включити в сучасний культурний контекст мову, ритуали, традиції етнічних культур, що стирають свої ідентифікуючі ознаки під натиском глобалізації. Звичайно, виникає питання про точність передачі особливостей етнічної свідомості, ментальності, духовного світу й т.д. Проте, не зважаючи на питання й проблеми, перспективи побутування етнічної культури в медіапросторі очевидні. І це істотний крок уперед, у порівнянні з перспективою уніфікації, забуття, загибелі культури.

Отже, глобалізація – невід'ємна частина нашої реальності, у той же час, в усьому світі спостерігається прагнення народів зберегти свою самобутність, підкреслити унікальність побутової культури й психологічного складу, сплеск бажання зберегти етнічну ідентичність, усвідомлення приналежності до певного етносу.

Сучасна соціокультурна ситуація ставить людину перед вибором: розчинитися у світі тотальної глобалізації або знайти себе, усвідомивши приналежність до певного етносу, нації. А основою збереження, відродження й розвитку етнічної культури служать, з одного боку, органічна єдність традицій і новацій, а з другого, – процес взаємодії, усвідомлення цінностей і традицій інших культур. Проблеми, що встають перед етнокультурами в теперішніх умовах, не можуть бути вирішені без концептуального аналізу вихідних цінностей сучасної людини, критичного вивчення її потреб, способів самореалізації, осмислення свого відношення до створених нею культурних цінностей. І щоб вирішити безліч питань глобального характеру, людина повинна знайти в собі сили переглянути своє місце в сучасному світі.

Список використаної літератури

1. **Загоруйко С. Т.** Традиции и формирование культуры потребления / С. Т. Загоруйко // Традиции и современность / под ред. И. Фурсина. – Севастополь : АН СССР, Философское общ-во СССР, 1985. – С. 334–343.
2. **Князева Т. М.** Сучасні трансформаційні процеси етнічної культури в умовах глобалізації / Т. М. Князева // Питання культурології : зб. наук. пр. – К. : КНУКіМ, 2012. – Вип. 28. – С. 57–62.
3. **Князева Т.** Долі традиційних етнічних культур в епоху глобалізації / Т. Князева, М. Островська // Україна в системі сучасних цивілізацій : трансформації держави та громадянського суспільства. 21-22 мая 2010 г. Матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. – О. : «ВМВ», 2010. – Т. II. – С. 405–410.
4. **Очеретяный А. А.** Традиция как форма передачи социальной информации / А. А. Очеретяный // Традиции и современность / под ред. И. Фурсина. – Севастополь : АН СССР, Философское общ-во СССР, 1985. – С. 75–83.
5. **Сертакова И. Н.** Противоречивая глобализация в этнокультурном контексте [Электронный ресурс] / И. Н. Сертакова // Электронное научное издание «Аналитика культурологии», 2009, № 1 (13). – Режим доступа: <http://analiculturolog.ru>
6. **Шоркин А. Д.** Традиционное и нетрадиционное в культуре и науке / А. Д. Шоркин // Традиции и современность / под ред. И. Фурсина. – Севастополь: АН СССР, Философское общ-во СССР, 1985. – С. 83–93.
7. **Шануков К. Н.** Этнокультурное взаимодействие в многонациональном обществе / К. Н. Шануков // Диалог культур и культурная политика государства в полиэтническом регионе: Материалы постоянно-действующего регионального междисциплинарного научного семинара «Полиэтнический регион : диалог культур и перспективы развития». – Йошкар-Ола, 1997. – С. 17–18.

Резюме

Розглядаються сучасні глобалізаційні процеси та їх вплив на культурне життя суспільства; увага приділяється збереженню етнічних традицій в умовах міжкультурної взаємодії народів. Відмічається, що сучасна культура етносу є інтегрованою, взаємозалежною від соціокультурних трансформацій світової цивілізації, перетворюється з відносно замкнутої, локальної культури у відкриту, де зростає питома вага інтеграційних елементів.

Ключові слова: етнокультура, традиція, етнос, глобалізація.

Summary

Ustinov S. Challenges of globalization and the problem of preservation of ethno cultural traditions in the contemporary world

The article considers the modern processes of globalization and their impact on the cultural life of society. Particular attention is paid to the preservation of ethnic traditions in conditions intercultural people. It is noted that contemporary culture ethnicity becomes an integrated, interdependent from all sociocultural transformations of world civilization, she is transformed from a relatively closed, the local culture into the open where increases substantial weight the integrative elements.

Key words: ethnic culture, tradition, ethnicity, globalization.

Аннотация

Рассматриваются современные глобализационные процессы и их влияние на культурную жизнь общества; внимание уделяется сохранению этнических традиций в условиях межкультурного взаимодействия народов. Отмечается, что современная культура

етноса становиться интегрированной, взаимозависимой от социокультурных трансформаций мировой цивилизации, превращается из относительно замкнутой, локальной культуры в открытую, где возрастает вес интегративных элементов.

Ключевые слова: этнокультура, традиция, этнос, глобализация.

Надійшла до редакції 16.12.2013 р.